

The island of Kasos, situated in the southern Dodecanese, lies between Karpathos and the easternmost end of Crete (Cavo Sidero). Ellinokamara Cave is located in the area of Agia Marina village, approximately 1,200 m west of the road to the sites of Paraisi and Agiasmaki, passing the church of Agios Phanourios (cover photo). Ellinokamara Cave is accessed via a moderately uphill paved pathway about 300 m long (I). The cave is found at an altitude of 125 m (2). It has a large natural opening to the north which was sealed in antiquity with monumental masonry.

Outside the cave graduated terraces have been formed (3). Excavation revealed cuttings in the bedrock intended for processing clay that was used for paving part of the floor of the cave and possibly for the repair of large vessels.

Two cisterns were discovered, whose floor was overlaid with pebbles cut in the middle and mixed with hydraulic lime. The walls of the cisterns, to the extent that these have been preserved, were also coated with the same mixture. One of the cisterns is large (4) and is situated 2 m higher than the second one. It has a spout for water runoff on the north-eastern corner for washing away debris and mud. The second cistern is smaller (5) and received those materials produced by cleaning out the larger cistern. On its floor there is a pit for the precipitation of solid matter. Both cisterns date from the same time period and conform to the same construction technique. Outside the cave, potsherds coming from various utilitarian vessels that date back to the 4th and the 3rd c. BC as well as fragments of Prehistoric jars and obsidian blades were recovered.

A massive wall that consists of 4l regularly cut and worked blocks of stone of varying sizes, arranged in seven courses, blocks up the mouth of the cave (6). Access to the interior of the cave is gained through that wall with a flight of seven carved steps leading to the entry point as this is situated below ground level (7).

The interior of the cave, of 250 m² in total area, is divided into three chambers, the eastern, the central and the western. As visitors move down, they find themselves in a passageway with two openings that lead to the eastern and the western chamber.

In the north-eastern corner of the east chamber (8), which is the largest one, a hearth with walls carved out of the bedrock and fire residues were discovered (9). Next to it there were two spots for mounting large storage jars. In the same room there are niches that possibly contained lamps. Potsherds coming from utilitarian vessels, dated at the 5th, the 4th and the 3rd c. BC, were found within the backfills of the floor of this chamber.

The west chamber (I0) was possibly used for storing wine as well as various utilitarian vessels. Nonetheless, it is most likely that there was an altar in the north-western part of the room as evidenced by the slab of pure unworked coarse-grained gypsum. Large quantities of potsherds coming from vessels that had been broken possibly inside the chamber were discovered: some of these were accumulated on the inner side of the monumental masonry, while others were found in the adjacent outdoor area, after the wall was built.

The central room of the cave was accessed from the west chamber through a door that was already occluded in antiquity. On the western walls there is a small basin for collecting water that dripped from the roof. The fact that the foundations of small wall structures found at the southernmost part of the chamber were covered by sedimentary material laid out due to dripstone deposition, is indicative of human presence that goes back to the Early Bronze Age at least. The chamber is marked by total absence of potsherds.

The abundance of broken vessels and particularly their accumulation at the sides within as well as outside Ellinokamara Cave, in combination with the destruction layer that was observed inside the cave and also at the flight of steps, the lack of stratified pottery after the 3rd c. BC and the occlusion of both entry points in antiquity, support the argument that a destructive earthquake turned the cave unsuitable for further use. The accumulation of pottery was done right after the earthquake in an attempt to clean up the site and rescue what was still left intact. This is also attested by the absence of integral ceramic vessels. From the scattered Prehistoric potsherds and obsidian flakes, but also from the low walls of the central chamber, it can be postulated that the cave was used from the beginning of the Bronze Age onwards as a place of habitation or as a shelter.

In the years that followed through to its desolation the cave might have served as a sanctuary associated with water, possibly as a Nymphaeum, judging by the altitude of the site, the finds, the dripstone formation inside and the exterior cisterns. The multitude of potsherds coming from utilitarian pottery (pointed amphorae, hydriae, oinochoae, kyathoi) may be linked with a festivity that called for the full participation of the audience. The pottery originates mainly from the island of Rhodes. An inscribed rim of a pithos (back cover photo), metal components of tools, coins as well as many caprine bones and shells are also amongst the finds.

The particularity of Ellinokamara Cave consists in the monumental masonry that seals the natural opening, which was built approximately at the end of the 5th c. BC. Today it is preserved almost complete and constitutes a unique example in Greece. During the same time period the solid rock was leveled-off to increase the size of the exterior space. The extracted material was used for building the massive masonry. The construction work caused the effacement of any evidence of earlier use.

Ellinokamara Cave was investigated between 1986 and 1990. The excavations were undertaken within the framework of the project «Valorization of Caves Ellinokamara, Kasos and Erimi-Pytharka, Cyprus» under INTERREG III Greece-Cyprus 2000-2006, co-funded by the European Union and implemented by the former Ephorate of Palaeoanthropology - Speleology of Southern Greece of the Hellenic Ministry of Culture.

Κάσος βρίσκεται στα νότια Δωδεκάνησα, μεταξύ της Καρπάθου και του ανατολικού άκρου της Κρήτης (Κάβο Σίδερο). Το σπήλαιο Ελληνοκαμάρας εντοπίζεται στην περιοχή του χωριού Αγία Μαρίνα, Ι.200 μ. περίπου δυτικά του δρόμου προς τις θέσεις Παραΐσι και Αγιασμάκι, μετά την εκκλησία του Αγίου Φανουρίου (εικ. εξωφύλλου). Στην Ελληνοκαμάρα φθάνει κανείς από ένα ήπια ανηφορικό πλακοστρωμένο μονοπάτι, μήκους 300 μ. περίπου (Ι). Το σπήλαιο βρίσκεται σε υψόμετρο Ι25 μ. (2). Έχει μεγάλο φυσικό άνοιγμα προς Β, που είχε φραχθεί στην αρχαιότητα με μνημειακή τοιχοδομή.

Ο χώρος εξωτερικά του σπηλαίου διαμορφώνεται σε αναβαθμούς (3). Κατά την ανασκαφική έρευνα βρέθηκαν λαξεύματα στον φυσικό βράχο, μέσα στα οποία γινόταν επεξεργασία πηλού που χρησιμοποιήθηκε για το στρώσιμο μέρους του δαπέδου του σπηλαίου και ίσως και για την επισκευή μεγάλων αγγείων.

Αποκαλύφθηκαν δύο δεξαμενές, το δάπεδο των οποίων είναι στρωμένο με βότσαλα κομμένα στη μέση και τοποθετημένα μέσα σε υδραυλικό μείγμα. Τα τοιχώματα των δεξαμενών είναι επιχρισμένα με το ίδιο μείγμα στο σωζόμενο ύψος τους. Η μία δεξαμενή είναι μεγάλη (4) και βρίσκεται 2 μ. ψηλότερα από τη δεύτερη. Έχει οπή απορροής στη βορειοανατολική γωνία για καθαρισμό από φερτά υλικά και λάστη. Η δεύτερη είναι μικρότερη (5) και σε αυτήν έπεφταν τα υλικά από τον καθαρισμό της μεγαλύτερης. Στο δάπεδό της υπάρχει λάκκος για την καθίζηση βαρέων υλικών. Και οι δύο δεξαμενές είναι της ίδιας εποχής και του ίδιου κατασκευαστικού τύπου. Στον εξωτερικό χώρο του σπηλαίου βρέθηκαν ομάδες οστράκων διαφόρων χρηστικών αγγείων του 4ου και του 3ου αι. π.Χ., καθώς και λίγα σποραδικά θραύσματα προϊστορικών αγγείων αλλά και τμήματα λεπίδων οψιανού.

Ένας μνημειακός τοίχος από 41 κανονικά λαξευμένους ογκόλιθους διαφόρων μεγεθών, σε επτά οριζόντιες σειρές, φράσσει το φυσικό άνοιγμα του σπηλαίου (6). Σε αυτόν ανοίγεται η είσοδος στο εσωτερικό του, στην οποία οδηγεί κλίμακα με επτά λαξευμένα σκαλοπάτια, καθώς βρίσκεται χαμηλότερα από το επίπεδο του εξωτερικού χώρου (7).

Το εσωτερικό του σπηλαίου, συνολικού εμβαδού 250 τ.μ. περίπου, χωρίζεται σε τρεις χώρους, ανατολικό, κεντρικό και δυτικό. Κατεβαίνοντας την κλίμακα ο επισκέπτης βρίσκεται σε διάδρομο από όπου δύο θύρες οδηγούν προς το ανατολικό και το δυτικό τμήμα.

Στη βορειοανατολική γωνία του ανατολικού χώρου (8), που είναι και ο μεγαλύτερος, βρέθηκε εστία με λαξευμένα τοιχώματα στον φυσικό βράχο και κατάλοιπα πυράς (9). Δίπλα της υπήρχαν δύο θέσεις για την τοποθέτηση μεγάλων αποθηκευτικών πίθων. Στον ίδιο χώρο υπάρχουν κόγχες, πιθανώς για την τοποθέτηση λυχναριών. Όστρακα χρηστικών αγγείων του 5ου, 4ου και 3ου αι. π.Χ. υπήρχαν στις επιχώσεις των δαπέδων αυτού του χώρου.

Ο δυτικός χώρος (ΙΟ) χρησιμοποιήθηκε μάλλον για την αποθήκευση κρασιού αλλά και διάφορων χρηστικών αγγείων. Ωστόσο, πιθανότατα υπήρχε βωμός στο βορειοδυτικό τμήμα του, όπως φαίνεται από ένα μεγάλο ακατέργαστο κομμάτι καθαρού χονδρόκοκκου γύψου. Βρέθηκαν μεγάλες συγκεντρώσεις από θραύσματα αγγείων, που μάλλον είχαν σπάσει μέσα στον χώρο: κάποια σωρεύθηκαν στην εσωτερική πλευρά της μνημειακής τοιχοδομής και άλλα βρέθηκαν στον περιβάλλοντα εξωτερικό χώρο μετά το κτίσιμό της.

Ο κεντρικός χώρος του σπηλαίου ήταν προσβάσιμος μέσω του δυτικού χώρου από θύρα που είχε φραχθεί ήδη στην αρχαιότητα. Στα δυτικά τοιχώματά του υπάρχει μικρή γούρνα για τη συλλογή νερού που στάζει από την οροφή. Βρέθηκαν θεμέλια μικρών τοίχων, κάποιοι από τους οποίους στο νοτιότερο τμήμα ήταν καλυμμένοι από ίζηματογενές υλικό λόγω σταγονορροής, πράγμα που υποδηλώνει ανθρώπινη παρουσία τουλάχιστον από την πρώιμη εποχή του Χαλκού. Χαρακτηριστική ήταν εδώ η παντελής απουσία κεραμικών θραυσμάτων.

Το πλήθος των θραυσμένων αγγείων, και ειδικά η σώρευσή τους σε πλευρές τόσο εντός του σπηλαίου όσο και στον εξωτερικό χώρο της Ελληνοκαμάρας, σε συνδυασμό με το στρώμα καταστροφής που παρατηρήθηκε στο εσωτερικό και στην κλίμακα, την έλλειψη στρωματογραφημένης κεραμικής, μετά τον 3ο αι. π.Χ., και τη φραγή των δύο εισόδων του σπηλαίου κατά την αρχαιότητα ενισχύουν την άποψη για καταστροφικό σεισμό που κατέστησε το σπήλαιο επικίνδυνο για περαιτέρω χρήση. Η σώρευση της κεραμικής έγινε αμέσως μετά τον σεισμό σε μια προσπάθεια καθαρισμού για να περισωθεί ό,τι ακόμα είχε μείνει άθικτο. Αυτό φαίνεται και από την απουσία ακέραιων αγγείων. Από τα σποραδικά προϊστορικά όστρακα και τα ψήγματα οψιανού αλλά και από τους τοιχίσκους του κεντρικού χώρου μπορεί να θεωρηθεί ότι το σπήλαιο χρησιμοποιήθηκε από τις αρχές της εποχής του Χαλκού ως χώρος κατοικίας ή καταφύγιο.

Στα μετέπειτα χρόνια, μέχρι την εγκατάλειψή του, ίσως λειτούργησε ως ιερό σε σχέση με το νερό, πιθανώς Νυμφαίο, αν κρίνουμε από το υψόμετρο

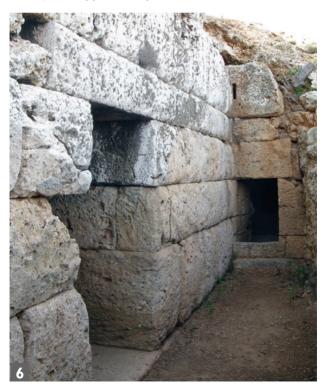

της θέσης, τα ευρήματα, τη σταγονορροή στο εσωτερικό και τις εξωτερικές δεξαμενές. Το πλήθος των θραυσμάτων από χρηστικά αγγεία (οξυπύθμενοι αμφορείς, υδρίες, οινοχόες, κυάθια) μπορεί να συνδέεται με γιορτή που γινόταν με την ευρεία συμμετοχή κοινού. Η κεραμική έχει κύρια προέλευση τη Ρόδο. Ανάμεσα στα ευρήματα συμπεριλαμβάνονται, επίσης, ενεπίγραφο χείλος πίθου (εικ. οπισθοφύλλου), μεταλλικά τμήματα εργαλείων, νομίσματα, καθώς και πολλά οστά αιγοπροβάτων και όστρεα.

Η ιδιαιτερότητα του σπηλαίου της Ελληνοκαμάρας είναι η μνημειακή τοιχοδομή που φράσσει το φυσικό άνοιγμα, η οποία κτίστηκε γύρω στα τέλη του 5ου αι. π.Χ. Σώζεται σχεδόν ολόκληρη μέχρι σήμερα και αποτελεί μοναδικό δείγμα στον ελλαδικό χώρο. Την ίδια περίοδο έγινε λάξευση του φυσικού βράχου στο εξωτερικό του σπηλαίου, ώστε να διευρυνθεί ο χώρος. Το υλικό που εξορύχθηκε χρησιμοποιήθηκε για το κτίσιμο της μνημειακής τοιχοδομής. Οι εργασίες αυτές είχαν ως αποτέλεσμα να απαλείψουν στοιχεία προηγούμενων χρήσεων.

Το σπήλαιο της Ελληνοκαμάρας ανασκάφηκε μεταξύ των ετών 1986-1990. Η ανάδειξή του εντάχθηκε στο Έργο «Ανάδειξη Σπηλαίων Ελληνοκαμάρα Κάσου και Πιθάρκα Ερήμης Κύπρου», στο πλαίσιο του Προγράμματος INTERREG III Ελλάδα-Κύπρος 2000-2006, με φορέα υλοποίησης και εκτέλεσης την τότε Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας - Σπηλαιολογίας Νοτίου Ελλάδος του Υπουργείου Πολιτισμού.

ΚΑΣΟΣ ΣΠΗΛΑΙΟ ΕΛΛΗΝΟΚΑΜΑΡΑΣ

KASOS ELLINOKAMARA CAVE

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ / DODECANESE

Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας - Σπηλαιολογίας Ephorate of Palaeoanthropology - Speleology T: 210 9224339 email: efps@culture.gr

ΚΕΙΜΈΝΑ ΚΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΤΑΠ, ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΉ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΕΥΉ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΛΗ TEXT AND IMAGES: YANNIS SAKELLARAKIS GENERAL SUPERVISION: ARF, PUBLICATIONS DEPARTMENT LAYOUT: EVY ELEUTHERIADI

ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ MNHMEIA KAI ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ MONUMENTS AND MUSEUMS OF GREECE

e-Ticketing system

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ HELLENIC REPUBLIC

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού Ministry of Culture and Sports

Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων Archaeological Resources Fund

www.tap.gr